

istra u grafici 19. stoljeća

boris vizintin

Umetnost Istre 18. i 19. stoljeća vrlo je slabo ili gotovo nikako poznata i znanstveno obrađena, iako to zbog specifičnosti svoga geografsko-političkog položaja i vrijednosti svakako zaslužuje. Kad kažem: specifičnosti položaja, podrazumijevam utjecaje dviju struja koje su na ovaj geografski položaj prodirale iz dva različita smjera, preplećući se i gubeći s vremenom svoje stroge karakteristike. S jedne strane prodirao je utjecaj Venecije s postklasicizmom i romanticizmom, koji se najjače odrazio na obalnom području zapadne Istre i na otocima Kvarnera, a s druge utjecaj Beča i biedermeiera, koji je još u doba baroka nadirao u ove krajeve šentpeterskom dolinom između Učke i Snježnika, pa preko Rijeke i Bakra dospio sve do Bribira i Novoga.

Te dvije struje, koje u ove naše krajeve dolaze s putujućim slikarima ili narudžbama još u doba baroka, a od kojih je jača bila ona iz Italije, odrazile su se u mnogim djelima domaćih slikara, pa i u djelima trojice najpoznatijih slikara 19. stoljeća u Istri: Veniera Trevisana iz Vodnjana, Valentina Lukasa iz Kraja i Ivana Cornera iz Motovuna, koji su po istarskim i otočkim mjestima slikali oltarne pale i društvene portrete. Oba ova utjecaja ostala su nam — osim u djelima isključivo dokumentarnopovjesne vrijednosti — sačuvana i u nizu onih koja svojom kvalitetom zaslužuju punu pažnju.

Vrednovanju i rehabilitaciji istarske kulturne baštine u smislu nepristrane, objektivne i cjelovite znanstvene obrade prišlo se tek nakon oslobođenja. U tome su do-

sad postignuti ipak već značajni rezultati, osobito na području srednjovjekovne umjetnosti. Ali zanimanja za profanu i sakralnu arhitekturu, za umjetničke spomenike, za stare običaje i folklorne nošnje ove naše regije bilo je već u prethodnim stoljećima.

Istra je oduvijek bila predmet pažnje povjesničara, putopisaca i slikara različitih nacionalnosti — dane spominjemo Valvasora¹ — a osobito potkraj 18. i u 19. stoljeću, kad je porastao interes za antičku umjetničku baštinu. O njoj su u svojim djelima pisali Serlio,² Le Roi i Palladio (u svom djelu o arhitekturi), pa conte Carli, Maffei i Cassas³ (u svom opisu putovanja Istrom i Dalmacijom godine 1782). Bilo je to vrijeme kad je mnogo stranaca dolazilo u Istru, osobito u Pulu, da istražuju rimske iskopine, pa i da odnesu po koji ornament ili arhitektonski ukras, kao što se dogodilo s pojedinim dijelovima vijenca Augustovog hrama, koji su odneseni u Francusku i Englesku.⁴ Ali Istra nije privlačila samo putopisce, arhitekte i povjesničare nego i brojne umjetnike, sli-

kare amatere i profesionalce. Na temelju sačuvanih originalnih crteža, litografija i bakropisa možemo danas rekonstruirati mnoge urbanističke i arhitektonske cjeline, koje su djelomično ili posve nestale u toku vremena, a vrijedan su i značajan doprinos kulturnoj povijesti ovoga našeg poluotoka. Najzanimljivijim dokumentima, koji istodobno nisu lišeni i umjetničkih kvaliteta, svakako pripadaju brojne vedute Pule, Rovinja, Kopra, Pirana, Poreča, Barbana, Pazina i Vodnjanu (u tehnicu litotipija) grafičara Selba⁵ i Tischbeina,⁶ objavljene u zajedničkoj mapi,⁷ zatim francuskih bakropisaca Barbanta (»Seljaci na sajmu u Pazinu«, »Poreč«, »Slavenski seljaci slušaju misu u Vodnjanu«), C. Laplanta (»Crnogorska kolonija u Perojbi«), Bayarda (»Slavenski seljak i ciganin na sajmu u Pazinu«, »Tipovi slavenskih seljaka«, »Seljakinja iz Vodnjanu«), Bertanda (»Sv. Katarina u Izoli«), Hildebranda (»Veduta grada Pazina«) i E. Grandsirea (»Grad Poreč) koji ilustriraju knjigu Ch. Yriarta »Trst i Istra«.⁸ Laplant i Barbant ilustrirali su i

knjigu Julija Kempfa »Uz obalu Adrije«⁹ bakropsima »Trsatske stube« i »Lov na lokarde«. U toj su skupini još Francuzi Niquet le Jeune, Filhol, Pillement, Delaport, Reville, Charpentier, Levée s prikazima Pule, Pirana, Postojnske i Škocijanske jame, koji su publicirani u knjizi J. Lavalléa.¹⁰

Uz njih se sporadično javljaju ilustracijama s temom istarskih veduta i folklornih nošnji onog vremena po različitim listovima i časopisima Bečani L. Müller¹¹ (»Istarski ribari«) i E. Thomas,¹² zatim J. J. Kirchner¹³ (»Veduta Pazina«), pa E. Grandsire,¹⁴ i Čeh Franz Zverina,¹⁵ u ono vrijeme glasoviti češki slikar, koji je »osobitom ljubavi boravio u priedjelih hrvatskoga Kraša, te je slike ovih priedjela i ljudi priobčivao u svih boljih ilustrovanih časopisih«.¹⁶

Ne samo likovno, nego i tekstovno — unatoč nekim netočnostima (npr. autoru je put od Rijeke do Trsta »dug po prilici 260 km«) — za nas je vrlo zanimljiva već spomenuta knjiga Ch. Yriarta zbog pri-

1

J. W. Valvasor, »Die Ehre des Herzogtum Krain«, Ljubljana 1689.

2

Sebastiano Serlio (1475—1554) arhitekt i teoretičar arhitekture, dvorski arhitekt francuskog kralja Franje I. Po njegovim nacrtaima izrađene su mnoge zgrade u Veneciji (palača Zeni) i u Francuskoj (u Fontainebleauu, Ancy-le-Franceu, Lyonu). Značajniji kao teoretičar nego kao arhitekt.

3

Louis-François Cassas, francuski slikar i grafičar (1756—1827). Godine 1782. putuje po Istri i Dalmaciji, gdje crta arhitektonske spomenike rimske epohe, napose Dioklecijanovu palaču u Splitu. Njegovi crteži objelodanjeni su u djelu »Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie«, Paris 1802.

4

»Archeografo triestino«, Trieste 1926, str. 343—358.

5

Selb August, sin tirolskog slikara i grafičara Josepha, rođen u Münchenu. S ocem izdao u Trstu 1840. i 1841. mape litografija pod nazivom »Räuberüberfall bei Terracina (po Schinderu) i »Der Violinspieler« (po Pistoriusu).

6

August Tischbein (mjesto i godina rođenja i smrti nepoznati). Prvi put se njegovo ime javlja u povodu izložbe u Akademiji sv. Ane u Beču godine 1842., gdje je izložio sliku »Triest von der Meerseite bei bewegter See«, zatim 1843., u povodu izložene slike »Pula s arenom« i »Porta aurea u Pulicu«. Godine 1846. izlaze slika »Fischerfrauen von der Insel Veglia«. Poslije duže pauze izlaze na jednoj izložbi akvarel »Augustov hram u Pulicu. Često je u katalozima izložbi tretiran kao tršćanski slikar.

7

»Memorie d'un viaggio pittoresco nel Litorale austriaco edito da A. Selb ed A. Tischbein, con testo italiano e tedesco (dr. Kandler e. J. Lowenthal) con 40 Tavole litografate«, Trieste 1842.

8

Charles Yriarte, »Trieste e l'Istria«, Milano 1875.

9

Julio Kempf, »Uz obalu Adrije«, Zagreb 1902. 10

Joseph Lavallée »Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie«, Paris 1802.

11

Dr. Const. Wurzbach, »Biografisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich 1858, sv. 19, str. 393.

12

»Neues allgemeines Künstler-Lexikon«, Leipzig, 1835—1852, sv. IV. str. 319—320.

13

»Pazin«, Vienac, 1872, br. 16.

14

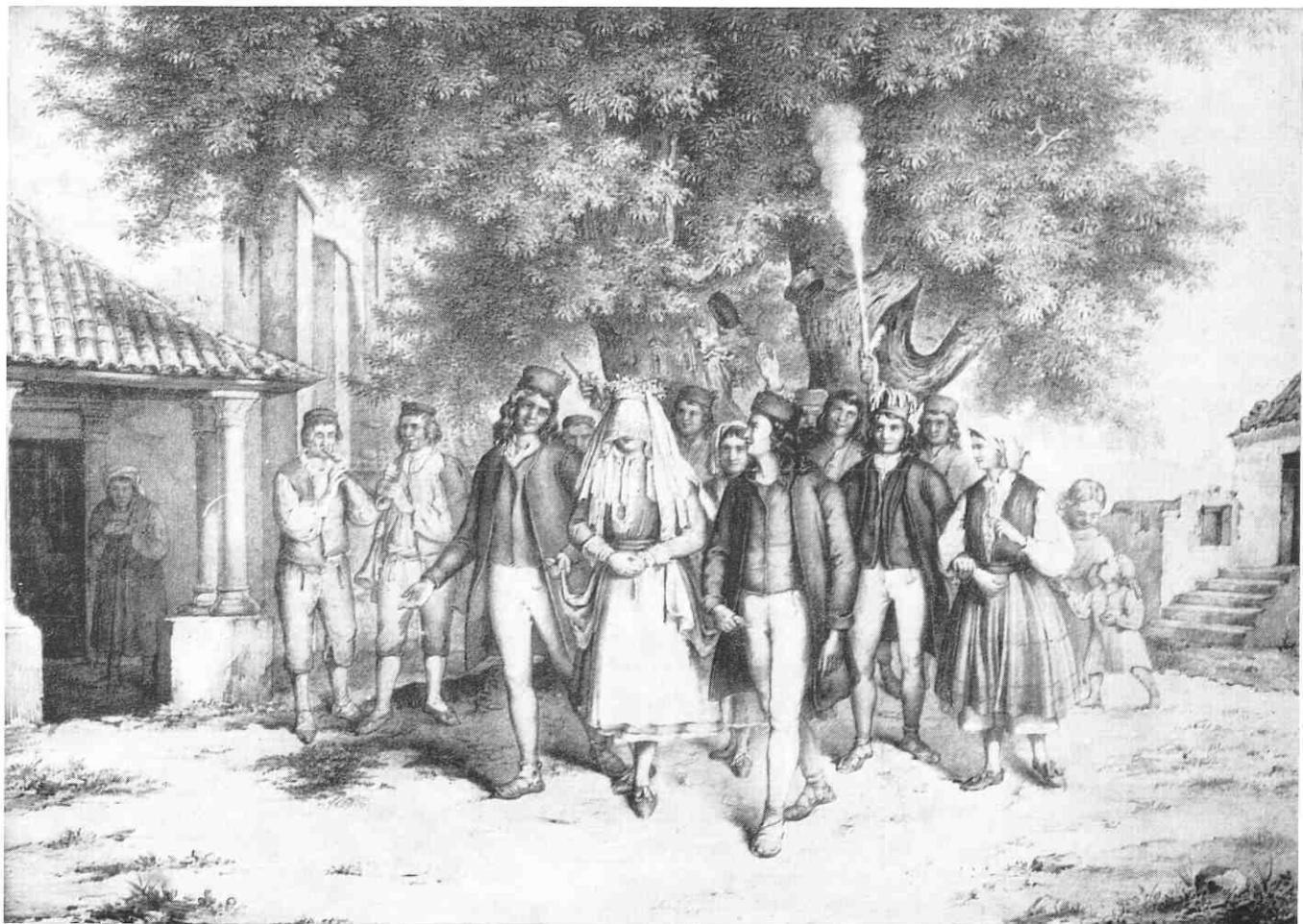
»Grad Poreč«, Vienac, 1879, br. 6.

15

»Istrisches Mädchen auf dem Markt zu Pasoni«, Svetozor, Prag 1868. Slikar Franz Zverina rođen je u Horovicu 1835. Diplomirao je na akademiji u Pragu. Godine 1859. postaje učitelj crtanja u Ruttenbergu a kasnije u Gorici i Mariboru. Slikao je pejzaže i narodne nošnje. Mnogo je putovao po Grčkoj, Italiji i Centralnoj Aziji. Njegovi su crteži s tih putovanja objavljeni u mnogim poznatim njemačkim i slavenskim časopisima. Godine 1880. izdao je mapu »Crna Gora«.

16

Vienac, 1875, br. 29.

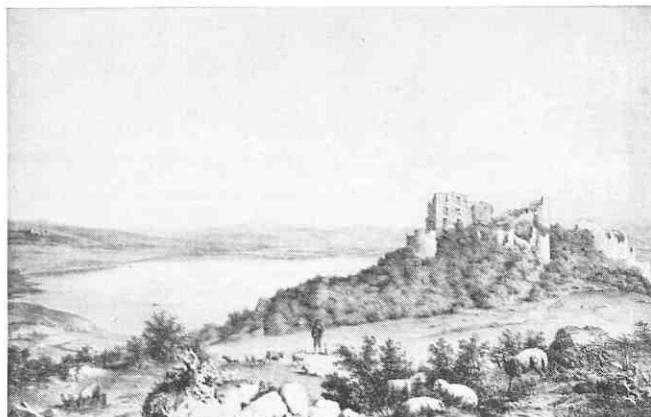
kaza ljudi i tla ovog najzapadnijeg dijela naše republike — Istre. Oduševljen prirodnim ljepotama, autor između ostalog piše: »Kraj od Labina do Voloskog je divan, pristranci Učke, premda strmi, vrlo su plodni... ovaj se dio zemlje od Rijeke prema Voloskom često usporeduje sa napuljskim zaljevom.« Osim toga »sva su sela hrvatska. Hrvata ima preko dvije trećine svega pučanstva«.

Što se tiče jezika, »službeni je jezik u gradovima talijanski a uporno se nastoji udomaćiti njemački. U gradovima primorja i unutrašnjosti mali trgovci govore hrvatskim jezikom, da se mogu sporazumjeti sa seljacima na sajmovima, ali i putnik, koga se ne tjiču

politička pitanja, mora zapaziti posve očito suparništvo između Talijana i Hrvata«. Osobinama hrvatskog pučanstva autor je posvetio posebnu pažnju pa — između ostalog — kaže da je »Hrvat lijepog držanja, oči su mu plave, kosa svijetlopava, a često je vrlo vitak u zglobovima i vrlo visoka uzrasta. Malo mari za rad, ali postaje neuromoran kad ga pritisne nužda i vrlo je sposoban i djelatan u poljodjelstvu. Razborit je, fin i lukav, ponkad vrlo silovit, ali je uvijek čestit. Veoma je odan djedovskim običajima, bez obzira na mnoge prednosti, koje mu pruža napredak civilizacije... S punim se razumijevanjem drži stege, poštuje strance, prema njima je gostoljubiv.

biv a vlast starješine u obitelji smatra svetom.« I dalje: »Nikada neće nijedan Hrvat u svojoj slavnatoj kolibi primiti nagradu za uslugu koju vam je učinio; on je šutljiv, ponešto nepovjerljiv i bojažljiv, ali vrlo gostoljubiv.«

Što se tiče ekonomije, »Istranin mora sve predmete uvoziti izvana: žito, suho varivo, sjeme, stoku, kolonijalnu robu, sitničariju, mircdije, staklo, zemljano suđe. No, osim sjemenja, gotovo sve što se uvozi, troši se u gradu. Hrvatskom seljaku ne treba ništa: on sam sebi tka i ukrašuje odijelo, a vunu ri ne bojadiše, nego je upotrebljava u prirodnoj boji.«

To je, eto, samo jedno od mišljenja i zapažanja brojnih putopisaca koji su u 19. stoljeću krstarili Istrom. Ali jedna izložba, koju je Moderna galerija u Rijeci organizirala još godine 1966, upozorila je na crteže, vedute i pejzaže, osebujnog čovjeka, graditelja, skulptora i arhitekta po struci, a crtača-amatera i arheologa po strasti i osjećaju — Pietra Nobila,¹⁷ talijanskog Švicarca, koji je iz umjetničkih pobuda, za svoj račun, proputovao nekoliko puta Istrom uzduž i poprijeko (1809, 1810, 1814—1816), skicirajući arheološke spomenike, vedute istarskih gradića od Kopra i Izole do Brseča i Mošćenice, ostavivši nam kao značajan dokument pod zajedničkim naslovom »Viaggio artistico attraverso l'Istria« sedam-

deset i dva crteža olovkom i laveranim tušem. Ovu je zanimljivu mapu crteža, koji su nastali za jednog od njegovih putovanja Istrom godine 1815, otkupio u dva navrata (1934. i 1941) historijski arhiv u Rijeci, gdje se i danas čuva.

Nobile je imao još nekoliko mapa skica, od kojih je sačuvana i nama poznata tek jedna iz godine 1809, a odnosi se na Pulu i njezine znamenitosti.¹⁸

Obrazovan na rimskoj Akademiji, ovaj intimni prijatelj Canove i odlučan pobornik teorije Palladija i Vignole još je čvrsto vjerovao u velike umjetničke principe i velike uzore u umjetnosti, što se odrazilo i u njegovim brojnim građevinama u Trstu, Beču i Grazu. Njegova arhitektonsko-skulpturalna djela — čak i ona koja su koncipirana strogo funkcionalno — nosi snažan pečat klasicizma, karakterističan za njegovo vrijeme i za

njegov umjetnički odgoj.¹⁹ Tako treba promatrati i ove njegove crteže, čiste i korektne, pa čak i pomalo hladne, koji ipak osim dokumentarno-povijesne vrijednosti neosporno sadrže i umjetničke kvalitete, odajući ruku iskusnog crtača i akribičnog opservatora s razvijenim osjećajem za svjetlo i sjenu. Već ovih nekoliko podataka dovoljno jasno ilustriraju interes što ga je u ono vrijeme izazivao istarski poluotok. Traganja u arhivima Rijeke, Pazina i mnogim drugim verovatno bi otkrila još mnoge interesantne činjenice i dokumente vezane za njegovu kulturno-umjetničku prošlost.

Danas, zahvaljujući boljim komunikacijama i suvremenijim transportnim sredstvima, iznova otkrivamo Istru, zadržalići njenim pitomim pejzažima i pitoresknim vedutama gradića. Ne čudimo se stoga što su mnogi pisci, arhitekti i umjetnici lutali po svim njenim koordinatama, od Kopra do Motovuna i od Pule do Buzeta.

¹⁷

Roden u Campestre (Ticino) 1774, umro u Beču 1854. Studirao u Rimu kao austrijski državni stipendist od 1801. do 1805. Živio najprije u Trstu, a zatim u Beču, gdje od 1818. upravljao odjelom arhitektonskog odjeljaka bečke akademije. Najpoznatija su mu djela: most na Soči kod Kanala, svjetionik u Savudriji (1818), Trgovačka akademija, Pomorska akademija, crkva sv. Antona u Trstu (1826—1849) i kuća Fontana i Constanta u Trstu. Osim toga, Burgtor i Tezejev hram u Volksgartenu u Beču, kazalište i oficirski klub u Grazu (1825), memorijalni spomenik bitke kod Kulma (1835), rekonstrukcija kapеле Potocki u katedrali u Krakowu (1832—1840), te projekti za palaču vlade i biblioteku Ossolinski u Lvovu.

¹⁸

R. Eitelberger i V. Edelberg, »Kunst und Künstler Wiens der neueren Zeit«, Wien 1879, str. 273.

¹⁹

Alberto Boccardi, »Memorie triestine«, Trieste 1922, str. 22.